

NOVICA

gospodarskih, obertnijskih in narodskih stvari.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XIII.

V Ljubljani v saboto 27. oktobra 1855.

List 86.

Od setve gojzdnega drevja.

Sadba z drevjičem.

(Dalje.)

Izkopavajo ali izruvajo naj se pa sadeži previdno, če hočemo, da se presajeni dobro primejo in da bodo ozeleneli. Da ti presajba dobro izide, ne jemlji sadežev, ki so dolgo med drevjem na gostem stali ali pa revno rastli, ali ki so polomljeni, pokvarjeni, ali takih, ki imajo le malo korenin. Išči takih, ki so na prostem in ob kraji loga zrastle, ki so sonca in vremena vajeni, zdravi in žive rasti. Tudi ni varno dreves presajati z deblom od tal čez 2 ali 3 pavce debelim, zakaj debelih debel presajanje je težko in več se potrosi. Nar boljše se vsi sadeži primejo v njih prvi mladosti, ko so še komaj tri čevlje visoki, zato, ker se lahko še z vsimi koreninami vred izruvajo. Presaditi res da se utegnejo tudi večji sadeži, pa dosti se jih ne bo prijelo zato, ker se jim izkopanim korenike ranijo, poteržejo in preveč obrezati morajo tako, da med deblom, vejami in koreninami prave primere več ni. Zato naj se po prostorih, ki so pred pašo zabranjeni, le majhino drevjiče, in odraščeno le tam sadi, kjer bi oni po ostavah ne zamogli dorasti.

Naj se pa vzamejo sadeži iz mladja ali samosevnega ali nalašč zarejenega, nikoli ni dobro izruvati jih samo iz zemlje, zvun če so zlo majhini in v mehki rahli zemlji, ampak takole naj se to stori:

Zarini lopato enmalo po strani v zemljo, dvigni parst s sadežem in izruvaj na enkrat celo pest sadežev; tako boš koreninice nar manj pohabil. Pri odraščeni sadežih, kateri se po samem izruvajo, okoli debela tako deleč, kar je treba korenin pustiti, ostro lopato v zemljo zarini, in poreži tako vse koreninice okoli; potem pod koreninami z lopato okoli derzaj, da tudi korenine v tla rasteče odtergaš, ter izruj deblice pokonci pa ne postrani, drugač mu boš preveč korenin potergal. Še terdneje drevesica, ali pa clo odraščene in močne za spašnike, ali za presledke mladih logov moraš dosti deleč od debela okoli in okoli podkopati, in spravi jih tako z vsim mogočnim varovanjem korenin iz zemlje.

Koristno je sadežem, in hitreje se porastejo, če se s kepo vred, to je, s parstjo, ki se korenin derži, presajajo. Glej tedaj, kadar jih izkoplješ, da se preveč parsti ne osuje; vloži dobre sadeže vále v pletenice, na rahlo in z vlažnim mahom jih zagerni, ne pa, da bi jih na soncu ležati pustil, ali pa terdo tje metal in dregal, zakaj korenine bi se osušile s parstjo vred in polomile ali pohabile bi se. Večih sadežev ni ravno lahko s celo kepo izkopati, pa vsaj korenine naj se varujejo, da se ne ranijo z matiko; otrese naj se po malem deblice, in polahkoma parst z matiko od korenin razslobodi.

Izkopanim sadežem se morajo korenike in vejice nekoliko obrezati. Pri drobnih sadežih, ki se jih po več skup in z vsimi koreninami izkoplje, ni ravno obrezovanja treba, pa le pregledajo naj se, in če je kaj korenin ranjenih, se morajo obrezati. Vsi bolj

odraščeni sadeži pa morajo obrezani biti; bile so namreč njihove korenine z lopato na okoli spodrezane, večidel potergane in stlačene, in gnjile bi tam na koncu ali vsaj tako lahko se ne zarastle, kakor če jim poprej vse rotinje z ostrim rezilom gladko porežeš. Prav oster kosir (fovč) zato vzemi in obrezuj z njim od zdolej gori tako, da obrezek spodej pride. Potem naj se še vsakemu sadežu spodnje veje stikoma pri deblu toliko odrežejo, da se vidi prava primera oberše in korenin; drugači, če je več vej kakor korenin, bi le-té ne mogle dovolj živeža onim pripravljati. Sadežem tedaj z dosti in zdravimi koreninami moreš več verha pustiti, kakor onim le s pičlimi in slabimi koreninami; in ravno tako naj nas skušnja uči, da se morajo sadeži v pusto zemljo sajati bolj na vejah obrezati kakor sadeži za dobro zemljo odmenjeni. Hočeš iz sadežev visoke ravne drevesa prirediti, ne kvari jim veršičev, drevesom pa, ki jih boš po spašnikih in ulicah, ali kolikor za verhovno rabo odmenil, utegneš tudi veršiče prirezati; bolj goste verhe ti bodo zredili. (Dalje sledi.)

Gospodarska skušnja.

Ali so lesene ali železne brane bolje?

V Ličeni na Saksonskem so skušali unidan lesene in železne brane, da bi se za gotovo prepričali, ktere so boljše? Enoglasno so razsodili, da lesene so boljše, ker veliko bolj poverhi zemlje plešejo in jo tedaj bolj zdrobijo kakor železne, ki globokeje v parst sežejo pa le ride režejo. Le na njivah, ki so bile zlo zaraščene s plevélom ali kjer je debela ilovca, so železne brane boljše opravile. — Pri ti priložnosti je bilo tudi rečeno, da kmetovavci sploh prepočasno vlačijo; le tisti, kdor hitro z brano gori in doli gré, zemljo bolj zdrobi.

Gnjati in svinsko meso sploh dobro in lepo sušiti.

Veliko je na tem ležeče, kako se suho meso napravlja. V „Ill. Dorfz.“ svetuje neki gospodar tole: Berž ko je bil prešič zaklan, se za suho meso odločeni kosovi dobro vribajo s popolnoma suho soljo, h kateri se je primešalo nekoliko solitarja; posebno kosti, kar se jih ni moglo odločiti, se morajo dobro s soljo vribati in potem še s soljo potresti. Tako osoljeno meso se spravi v hramu (keldru) skoz 10 dni, in se še včasih s soljo vriba. Pa kos na kosu ne sme ležati, ampak med vsak kos, če jih več skupoma leži, naj se dene enmalo slame ali naj se pokrije s kakim platnenim pertom. Še boljše je pa, če se tako meso obesi v hramu. Hram pa naj je suh, ne premerzel in ne prevroč, zakaj vročina kakor zmerzlina škoduje; za manjše kosove od 4 do 5 funtov je dosti, če se na to vižo solé le skoz 6 do 7 dni. V nekterih hišah pokladajo meso v slano vodo, dodevajo brinja, lorberja, česnja in dišečih klinov, — ali to ni dobro: meso se po slani vodi preveč izluži, pravi okus se zgubi itd. Vsega tega se ni bati, ako se ravna, kakor smo gori svetovali. Kdor tedaj želi dobro svinino imeti, naj ravna tako“.

Pirnica za kruh.

Naj si nabere pridna gospodinja dovelj korenin znane in povsod rasteče pirnice ali pirike (Queckenwurz); naj jih očisti vse nesnage, ktera se jih derži, potem naj jih dobro posuši na soncu ali pri peči; potem se pa zmeljejo kakor žito. Pridobljena moka iz teh korenin je dober dodatek za kruh. Vzame se namreč 1 čertinka te pirnične moke, pa 3 čertinke žitne; zmeša se oboje vkup ter se speče kruh. Takošen kruh je zdrav, vkušen in rediven.

Razmera žitnih pridelkov po svetu.

Dežele, ktere navadno več žita pridelujejo kakor ga potrebujejo, so: Rusija, Turčija z Valahijo in Moldavo, Egipt, severna Nemčija, severna Amerika in Francozko.

Med tistimi deželami pa, ktere morajo skor vsako leto kupovati žita v ptujih deželah, so v prvi versti: Angležko, Holandsko in Belgija.

Na Španjskem, Portugalskem in v Sicilii se ga skor ravno toliko prideluje, kolikor se ga potrebuje.

V našem cesarstvu se ga dosihmal še ne pridelava za potrebo, pa v malo letih se ga bo, kadar bo umniše kmetovanje povsod na Ogerskem in v Galicii ondašnje rodovitno zemljo pospešilo.

Iz gori imenovanih dežel, ktere žito na ptuje vozijo, se ga počez vsako leto proda okoli 18 milijonov hektolitrov *); južna Rusija ga namreč proda okoli 4 mil. 400.000 hektolitrov, Turčija z Moldavo in Valahijo 1 mil. 300.000, severna Nemčija in dežele izhodnega morja 7 mil., severna Amerika 3 mil., Francozko do 2 mil.

Letos pa bo drugač. Iz Rusovskega ga ne bo nič; namesto tega pa ga bo šlo več iz Turčije in posebno iz Valahije in Moldave, pa tudi iz Egipta, dokler ne bo izvožnja prepovedana. Severna Nemčija in dežele izhodnjega morja ga letos ne bojo dale nič, namesto njih pa ga ima španjska letos od več. Naj več ga bo prišlo iz severne Amerike, kjer se ga je letos za 18 do 20 hektolitrov čez domačo potrebo pridelalo.

Europa bo potrebovala letos okoli 20 do 22 mil. hektolitrov žita in od teh samo Angležko okoli 10 do 12 mil.

Kakor se iz tega prevdarka vidi, je pridelk v vsem skupaj zadosten, le na tem je vse ležeče, da se zaloge prav rezdeli.

(Tr. Z.)

Zgodovinske reči.

Krajnsko zgodovinsko društvo — Cerngrob in več družega.

Spisal P. Hicinger.

(Konec.)

Zdaj pa še kaj družega, pa od vseh krajev.

Na Gorenškem, v Bohinji namreč, piše gosp. Costa, aa Obernjah je v silni skali letnica vsekana, 1554 namreč; slišal sem pa, da se še na družih krajih nahajajo take letnice; ali vé kdo za nje?

Pri Bitnjah je hribec, ajdovski gradec. Dr. Prešern je pél od Čertomira, da je ondi stanoval, ali res ali ne, Bog vé; pa v Babni gori so našli rimske dnarje, topilnice in druge starine; ali ni nič znati od ajdovskega gradca? ali ni kje sledú od starih rudokopov? Prof. Haquet jih je našel v Mesnovcu, kjer so kdaj železo lili; še je bil kdaj železen zvon na Bistrici z letnico 1666.

Med Breznico ali prav za prav nad Mostami sta bila dva stara gradova, doljni na pol v skalo vsekani, gornji na lepem griču zidan, sicer oba poderta; Valvazor piše od

nju v IV. bukvah str. 567, tudi neki moj prijatelj mi je nekaj vedil za tista. Višje pa pod Belšico proti Stolu je nekje veliko ajdovskih grobov; Valvazor piše, da so bili mnogi kamni z napisi ondi; moj prijatelj ni vedil za to, kdo vé kaj več od tega?

Pri Krašnji in Blagovici iščemo rimske postaje ad Publicanos; imé po gosp. Terstenjaku govori za Blagovico, rimske starine bi to še več poterdile; ali se jih ondi kaj več nahaja, kakor na pr. pri Trojanah?

Od Radolice piše Valvazor v XI. bukvah str. 462, da je pravice mestne dobila po cesarji Henrik III. (1039—1059); ondi so gospodovali tudi ortenburški grofje, pa pisem od tacihi reči pomanjkuje. Ondašnja cerkev je gotiške sege, pa zdaj vsa spremenjena; je kaj letnice od nje?

V Kranji je na gotiški farni cerkvi letnica 14 . . . , več ne vé.

Od Komenda nihče ne vé, kdaj da je bilo v posest dano maltežkim vitezom.

Novo mesto že zdaj ni več novo; mora tudi še kaj starega imeti; mestne pravice od nadvojvoda Rudolfa IV., ustavno pismo za korarje od cesarjev Friderika IV. in Maksimilijana I., kaj od gotiškega dela cerkve, pod katero je še podzemeljska kapelica — in kdo vé kaj še? Vse take reči bi se prilegle zgodovinskemu društvu. V zatiških pisem sem našel, da je turn ali gradec (Grez) na ondašnjem mestu zidan bil že l. 1081, da je stal ob času cesarja Friderika II. 1239, potem v novo sozidan bil; tudi je ondi omenjen terg Markstett, morebiti ravno prednik Novega mesta, ker je v tistem listu še Beršljin imenovan. Na Horvaškem brodu (Gutenwert) je bil kdaj terg, ondi so stali sodniki vojvoda Ulrika III. 1254 in dalje, tudi duhoven pred ko v Škocjanu l. 1426, — je kaj ondi starin?

Kočevje je bilo kdaj v rokah ortenburških grofov, in vendar Valvazor le malo vé od tistih; kar od Kočevja govori, sam šteje za negotovo, tudi to kar ima od mestnih pravic po cesarji Karlnu IV.; jezik kočevski je še premalo pretuhtan, s katerim nemškim narečjem da se snida. Od Ribnice je nar bolj znan sam nadmašnik (Erzpriester), kdaj je bila posest oglejskih patrijarhov, na pr., jo je sv. Bertrand tirjal nazaj od cesarja Karlna IV. l. 1336. Vé kdo kaj več? Cerkev, fara je stara? Se vé da, pa koliko?

Tako glejte se na pr. še veliko prašati utegne. Ali sem tukaj zastonj vprašal? Sej nisem za se prašal. Upam, da ne bo zastonj.

Ozir po svetu.

Stanovavci v avstrijskem cesarstvu.

Poslednji „novičar“ je povedal, da konec lanskega leta se je štelo v našem cesarstvu 39 mil. in 411.309 prebivavcov; 19 mil. 272.610 možkih, 20 mil. 138.699 pa ženskih. Ker bi utegnili našim bralcem mikavno biti, zvediti: koliko ljudi ima vsaktera tistih dežel, ki so zedinjene pod krono avstrijsko, jim podamo tudi na drobno to število.

Kronovina:	Število	
	možkih:	ženskih:
Austrija pod Anizo	841.000	873.608
Austrija nad Anizo	362.200	393.150
Salcburško	74.082	80.297
Štajarsko	532.394	562.684
Koroško	163.849	182.301
Krajnsko	240.598	265.288
Terzaško in Goriško	307.347	305.709
Tiroljsko in Forarlberško	455.903	469.163
Česko	2.263.640	2.537.178
Marsko	928.236	1.043.929
Sleško	222.190	257.131
Galicija s Krakovo	2.446.426	2.610.221
Bukovina	213.388	217.276

*) 1 hektoliter je 100 litrov, — 61 litrov in $\frac{51}{100}$ je pa toliko kolikor avstrijsk vagán.